

doljuk át a hangokban testet öltő kórusművet. Gyakran tapasztalom, hogy egy-két, megfelelő időben és helyen elhangzott, a mű mélyebb megértését elősegítő mondat, megjegyzés után mennyire másképp szólal meg ugyanaz a mű. Így válik lépésről-lépésre sajátunkká, lelkünk részévé a zene, így lesz élővé és hatóvá.

A kórus életének kötetlenebb órái is fontosak számunkra. Az évfáradó szolgálat utáni délutánokat mindig együtt töltjük. Kedves dolog, hogy kórustársaink sorban felajánlják lakásukat, nyaralójukat, hogy ott találkozhassunk, beszélgethessünk, játszhatunk, énekelhessünk. Közben persze „csipegetünk” is a kórustagok által hozott szendvicsekből, süteményekből. Előfordul, hogy ketten-hárman már ősszel meghívják a kórust a következő évi kórusdélutánra. Az évfáradó szolgálatot ezen a délutánon Tóth Sándor lelkésztestvérünk végzi. Idős kora ellenére lelkében örök ifjú marad. Áldott szolgálataiban így tud minden korosztályhoz szólani.

Nemrég a Pécs-TV Ökumené című műsorának riporternője azt a kérdést tette fel nekem, hogy nehéz-e egy éneklő gyülekezeti közösséget összetartani? Azt válaszoltam, hogy nem érzem nehéznek. A 17 év alatt a közös cél, „az Isten szerint való szent öröme vágyakozás”, a sok-sok imádság úgy összekovácsolt minket, hogy már szinte szavak nélkül is értjük egymást. A kórus ismer engem, tudja hogy gondolkodom a szolgálatokról, mennyire fontos számomra a lelkület, amivel ezt a „munkát” végeznünk kell, és csak így végezhetjük. Tudják, hogy számomra a zene, az ének több, mint —lehetőség szerint tökéletesen— elénekel hangok egymásutánja. A szolgálatok után mindig megköszönöm a zene által a szívekben megszülető és az arcokon tükröződő örömet, békességet, sugárzást.

Így visszatekintve az elmúlt 17 évre, igazán gazdagnak mondhatjuk magunkat. Legyen Istené köszönetünk és hálaadásunk a sok szép lelki élményért, amit akkor kaptunk, amikor mi is megpróbáltunk éneklésünkkel valamit átadni a minket hallgatóknak Isten csodálatos világából.

A gyülekezeti jegyzőkönyvek, krónikák tanúsága szerint a 100 éves pécsi gyülekezetnek nem volt még olyan énekkara, amely 17 évig folyamatosan fennmaradt volna.

Hírek

Orgonaszót hallunk megint...

címmel tudósított címlapképpel és több színes fotóval a Hajdú-Bihar megyei *Körkép* IV. évfolyama (2004. 36. szám, szeptember 24. 12–13) Hajdúszovát orgonáját hivatalosan átadta a gyülekezetnek szeptember 18-án tervezője Sepsy Károly, a debreceni Nagytemplom orgonáslelkésze.

A református templomának tornyát 1944-ben német lövedék döntötte romba. A felszabadítók géppisztolysorozattal folytatták az orgonarombolást. Néma memento volt azóta a templom hangszere. Korábban már olvasónkkal tudattuk, hogy a gyülekezet 1995. óta folyó erőfeszítéséből nem csupán az épületré-

szek helyreállítására futotta, hanem a hajdani orgonát is újjáépítették: a használható fasípok és szerényrészek restaurálásával, új koncepció szerint épült a két manuál—pedálos hangszer. Fekete Károly rektor volt az igehirdető, a meghívásra készséggel megjelent Orbán Viktor köszöntő beszédet mondott.

A *Körkép* ugyanazon számában Nagy Csaba oboaművészről is van egy ismertetés. Ő orgonaszakot is végzett kántor, legutóbb leányával (aki barokk furulyát tanul Barcelonában) és Karasszon Dezső csemlalóki sérelmével hitelesen mutatott be régi műveket a szokásos vasárnap délutáni zenés áhitaton, ahol évek óta barokk oboán játszott szóló és kamaraműveket, most pedig az oboa d'amore hangzásával ismertette meg a gyülekezetet.

A *Nagy Szent Gergely jubileumi éve* keretében a Gregorián Társaság XIII. országos tanulmányi napja volt 2004. szeptember 25-én a Deb-

receni Református Kollégiumban. Elhangzott Varga László: *Gregorius praesul* és Ifj. Hafenscher Károly *Ecclesia semper reformatanda* a XX–XXI. századi protestáns liturgia világában című előadása. Ugyanakkor az *Olajág* Keresztény Művészeti Társaság Nagy Szent Gergely tiszteletére «*Látható Zene*» címmel kiállítás rendezett a Református Nagytemplom toronygalériájában, megnyitotta Fekete Károly rektor és Prékopa Ágnes művészettörténész. Karasszon Dezső vezetésével a Debreceni Egyetem Konzervatóriumának egyházzene szakcsoportja mint schola az emlékmise Introitusával és Allelujájával keretezte az alkalmat. — Ugyanaznap este Dobos Mihály és Béres György vezetésével főpapi gregorián szentmisét celebrált Bosák Nándor megyéspüspök, énekelt a Szent Anna-Székesegyház énekkara, utána szintén ők énekelték hangversenyen Victoria Requiemjét.

Régi magyar szövegek nyelvi és művelődéstörténeti magyarázata

Bemutatkozott a *Régi magyar szövegek nyelvi és művelődéstörténeti magyarázata* témakört kutató egyetemi munkacsoport, a DAB (Debreceni Akadémiai Bizottság) Magyar Nyelvtudományi- valamint Vallástudományi Munkabizottságával közösen szervezve szimpóziumot (Szenci Molnár négy száz esztendeje megjelent *Dictionarium Latinoungaricum* című munkája emlékére) A *magyar egyházi nyelv kérdései* címmel (Debrecen) 2004. szeptember 28-án. Eredményei közé tartozik a Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár, szerkeszti A. Molnár Ferenc. E sorozatkiadvány számaiként jelent meg 1. Radócné Bálint Ildikó: *A 'kegyelem' jelentésű szavak Szenci Molnár Albert műveiben.* (2001.) Főként a zsolnárokkal foglalkozik. — 2. Huszár Gál & Huszár Dávid: *Imádkozó könyv 1561, 1574, 1577.* (2000. [2001]). — 3. *Liturgia Sacrae Coenae ... [Pataki agenda.]* 2003., mindkettőt sajtó alá rendezte Fekete Csaba. — 4. *Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből.* (2003.) A kötet egészében érintkezik a közeljövő szertartási nyelvének különféle történeti kérdéseivel. Ebben a kötetben ismét megjelentek Fekete Csaba korábban a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvjárások évfolyamaiban közreadott tanulmányai (*Az Öreg graduál Zsolnárkönyvének nyomtatott és kéziratok hagyományai, Az Öreg graduál első zsolnárának forrásáról,*

Az Öreg graduál ötvenegyedik zsolnárának forrása.) Egyházzenei érdekű A. Molnár Ferenc —korábban előadasként is elhangzott— írása: *A magyarországi református énekeskönyv nyelvi, filológiai problémáiról.*

A mostani ülés egyházzenei előadása volt Fekete Csaba: *A Csurgai graduál zsolnáráinak szöveghagyományai.*

Szeptember 29-én minden előadás érintette a liturgikus nyelvet (M. Nagy Ilona: *Paratitulus szópárok a középkori magyar egyházi nyelvben;* — Havas László: *Szöveghagyományozódás és fordítás a Szent István-i Intelmek alapján;* — Piotr Kowalchuk: *Az Istenre vonatkozó mellénevek a lengyel és a magyar barokk költészetben;* — Riitta Palkki: *Az első finn bibliafordítók szóválasztási problémái;* — Karasszon Dezső [senior]: *Bibliafordítás magyar nyelvre;* — Kustár Zoltán: *A héber amar 'mond' ige megfeleltetési magyar protestáns bibliafordításokban;* — Ralf-Peter Ritter: *A Halotti beszéd filológiai szemszögből.* — A. Molnár Ferenc: *A revidált Károlyi-féle fordítás [1908] archaizmusairól.*) Közvetlenül egyházzeneiek: Zsoldos Tibor: *Megértési nehézségek Szenci Molnár Albert zsolnárszövegeiben egy középiskolai felmérés tükrében;* — Oszlanszky Éva: *Szenci Molnár Albert zsolnárszövegei a református énekeskönyvben;* — Fekete Csaba: *Hosszú magánhangzós alakváltozatok Szenci Molnár Albert zsolnárénekeiben.*

A munkacsoport és a Hittudományi Egyetem Liturgikus Intézete együttműködése keretében készült tanulmányok sorába tartoznak még Fekete Csaba egyéb publikációi: „Néma úrvacsorázás, avagy vegye ön e bort”, *Egyháztörténeti Szemle* 2003/2. — „Szenci Molnár Albert zoltárkiadásának mintája”, *Magyar Könyvszemle* 119 (2003) 330–349. — „Szenci Molnár zoltár-

dallamainak forrása”, *Magyar Zene* XLII (2004) 37–47. — „A pataki agenda két kiadása”, *Magyar Könyvszemle* 120 (2004) 156–164. — „A pataki agenda és a Praxis pietatis”, *Könyv és Könyvtár* XXV (2003) [2004.] 65–98. Különlenyomatként: A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának Közleményei. (238) 11.

Az egyetemi meghívó alapján

Református vesperás

A Zeneakadémia egyházzenei tanszékének hallgatói a közösen végzett liturgikus gyakorlatok utóbbi években kialakult rendje szerint tavasszal református vesperást énekelnek, melynek keretében a liturgia énekeskönyvben megtalálható elemei (adjutorium, zoltárok, himnusz/gyülekezeti ének) az ott közölt strófikus formában, genfi zoltárdallam esetén alternatív négyzólamúságban hangzanak fel. E program keretében 2004 tavaszán a tanszak a Dunamelléki Egyházkerület Székházának Dísztermébe látogatott, ahol a Hittudományi Kar hallgatóinak részvételével április 20-án húsvéti vesperásra került sor. Igét hirdetett Szűcs

Ferenc rektor. A teológus diákság jelenlévő része kedvezően fogadta a kezdeményezést, melynek eredményeképpen karácsony előtt (december 13-án) hasonló alkalomra került sor.

A budafoki református templomban 2004 októbere óta minden hónap első vasárnapján este református vesperásra kerül sor. A liturgiát összeállítja és a Zeneakadémia egyházzenei tanszékének hallgatóiból alakult kórust vezeti Papp Anette. A jelenlévő gyülekezet az alkalmak előtt tartott rövid ismertetőknél köszönhetően egyre több részbe kapcsolódik bele énekével.

A Bánffyhungyadi passió Leányfalu református templomában

Leányfalun immár 4. éve nagy sikerrel rendeznek hangversenysorozatot júniustól szeptemberig, minden hónap utolsó szombatján. A faluban 2000 őszén avatták fel az új református templomot, melynek szép fekvése, jó akusztikája és hangulatos belső tere a kisebb kórusok és kamaragyüttesek által adott koncertek ideális helyszínének bizonyult. A leányfalusi lakosokból és nyáron a nagy számú nyaralókból összetevődő közönség eddig minden alkalommal megtöltötte a templomot. Tavaly az évadzáró szeptemberi koncerten a bánffyhungyadi református gyülekezet kórusa lépett fel Kusztoz Tiborné vezetésével. Músorukban a Bánffyhungyadon a helyi hagyományban fennmaradt passiót adták elő.

A magyar református egyházban egyedül a bánffyhungyadi közösség őrizte meg az anyanyelvű passióéneklés hagyományát: napjente három részletben, reggel, délben és délután szolgáltatók meg Jézus szenvedéstörténetét Máté evangélista szerint. Az evangélium

szövege nem teljes, a történetnek csak a lényegesebb elemeit, fordulópontjait tartalmazza, de természetesen úgy, hogy az események láncolatának összefüggései értelmezhetők maradnak (A passióról lásd Hoppál Péter tanulmányát *Magyar Egyházzene* V [1997/1998] 425–434). A passió a XVII. századi graduálokban rögzített magyar református hagyományhoz kapcsolható, de jelenlegi használati formájában sajátosan megváltozott. Dallama díszes, motívumaiban, a három szereplő recitáló hangjának egymáshoz való viszonyában a „moll” passiók jegyeit mutatja, ugyanakkor az eredeti mollos jelleg dűrrá változott. Különleges élményt jelentett a kórushangzás minősége, a gyülekezeti kórus tagjainak a népzenei felvételekről ismert, a népi hagyományt idéző átütő erejű éneklésmódja. A teljes műről felvétel készült a koncerten, melynek másolata az MTA Zenetudományi Intézetébe is bekerült.

Richter Pál

A svájci „Evangelische Singgemeinde” Magyarországon

Az Evangelische Singgemeinde — a német-svájci református egyház egyik kiemelt zenei együttese — három kisebb kórusra bontva végzi rendszeres szolgálatát. A Berner Kantorei fő feladata 1962 óta a berni Münsterben végzett szombat esti vesperás zenei vezetése. Szombati próbájukon készülnek fel feladataikra, az istentiszteletekre és koncertekre. A Zürcher Kantorei a zürichi Predigerkirche énekkara, mely a pénteki kóruspróbák előtt havonta egyszer szolgál a templom esti vesperásán. (Lásd az alábbi írást!) A harmadik csoport a „Kis Kántorátus” (Kleine Kantorei), mely félhivatásos együttesként meghatározott hétfvégéken készül a művek előzetes egyéni betanulásával. Ebbe a kis együttesbe jó zenei adottságokkal és képzett hang birtokában lehet bekerülni.

A részskórusok és a teljes együttes vezetője 1998 óta a fiatal Johannes Günther, aki nagy hozzáértéssel és lelkesedéssel vezeti a zenei munkát. Ez az együttes látogatott Magyarországra 40 fővel 2004. október 1. és 10. között, mely alkalommal öt kórusossal vették fel a kapcsolatot. A koncertturné repertoárjának középpontjában természetesen genfi zsolnárok kórusfeldolgozásai álltak. Cl. Le Jeune, J. Dowland és J. P. Sweelinck művein kívül mai német

(E. Pepping), magyar (Kodály Z.) és svájci komponisták (Ronald Bisegger, Willy Burkhard és Adolf Brunner) zsolnárfeldolgozásait szólaltatták meg.

A kórus megérkezése után először a berekfürdői Megbékélés Háza vasárnap esti istentiszteletén szolgált néhány énekkel, majd október 3-án vasárnap este a debreceni Nagytemplomban a Kántussal és a nagytemplomi gyülekezet énekkarával adott közös koncertet. A következő fellépésre október 6-án este került sor a nagykőrösi református templomban, ahol a tanítóképző kórusa és a gyülekezet énekkara társult hozzájuk Kodály 114. genfi zsolnárának közös eléneklésében. Másnap Budapesten a Kálvin téri templomban énekeltek, ahol a Kodály mű mellett Schütz 100. zsolnára is elhangzott kettős karra a Soli Deo Gloria Kamarakórus közreműködésével. Végül az énekkar az elutazás napjának délutánján ismét visszatért a Kálvin téri templomba, ahol a svájci zenés liturgia szerinti „Abschiedsvesper”-rel adott hálát az út áldásaiért és búcsúzott Magyarországtól.

(Az érdeklődőknek ajánljuk a kórus honlapját: www.kantorei.ch.)

„Freitagsvesper”

avagy egy különleges, énekes istentiszteleti forma
a zürichi Predigerkirchében

A Predigerkirchében két éve minden péntek este vesperás istentiszteletet tartanak. Az ökumenikus távlatú kezdeményezésről a gyülekezet lelkipásztora, Peter Wittwer a Musik und Kirche 2004. január-februári számában számolt be.

Zürich óvárosában négy, kis lakókörzetű református gyülekezet található. Ezek egyike a Predigerkirche. Már a hetvenes években is próbálkoztak itt esti imádságok rendszeresítésével, de ezek nem érték el a kívánt eredményt. A templom énekkarának a legutóbbi időkben havi egy alkalommal tartott, gyertyafényes hangulatú péntek esti kompletórium sem vált eléggé ismertté, mert a késői időpont és a nagy távolság miatt csak kevés ember vett rajtuk részt. Végül 2002 januárjában indult a város zenei

főiskolája, az egyház liturgiai-zenei munkacsoportja, valamint a templom gyülekezete és énekkara együttműködése eredményeképpen a hétfvége előestéjén tartott, mindössze 45 perces ünnepi istentiszteletek (Freitagsvespers) sorozata.

Mindenekelőtt kidolgozták az ókeresztény tradíciók, mai minták és más gyülekezetektől vett konkrét tapasztalatok alapján a vesperás rendjét, amitől csak kivételes esetekben, egy-egy vendégegyüttes részvételekor térnek el, hogy ők is bemutathassák saját szokásaikat. Az egyes együttesek maguk állítják össze az aktuális liturgiát, gondoskodnak a kiosztandó éneklapokról és vállalják a rendezés és lebonyolítás költségeit is. Félévente programfüzet jelenik meg, de napilap is közli az esedékes

programot. Mindennek eredményeként egy-egy alkalommal átlagosan 50–150 fő gyűlik össze a templomban.

Havonta két kórusvesperás van, egyiken a templomi Kantorei, másikon a főiskola egy kórusa szolgál régi és mai egyházzenei művekkel. Egy alkalommal (Orgelvesper) szolgál az organista, amikor más muzsikusok bevonására is lehetőség van. Havonta egyszer az istentisztelet arculatát más keresztény felekezetek határozzák meg, így a résztvevők más liturgiákat is megismernek. Elhangzott már latin gregorián, máskor örmény katolikus vagy éppen német evangélikus vesperás, anglikán Evensong, a herrnhuti közösség énekes imárája és baptista esti istentisztelet is.

A napszaki imádságok kötött rendjét az 1998-ban bevezetett svájci németnyelvű református énekeskönyv tette ismertté. (Lásd erről: Hans-Jürg Stefan: „Német-Svájci református egyházainak liturgia-reformja a XX. század második felében”, *Zsoltár* 10 (2003) 9–15. [a Szerk.]) Itt az ókeresztény tradíciók reggeli, napközi és esti liturgiái a gyülekezeti praxishoz igazítható alakban találhatók meg a „Gottesdienst im Tageskreis” fejezetben. Ez alapján több gyülekezet valósította meg saját keretei és lehetőségeihez igazítva a rendszeres vesperás gyakorlatát, de a zürichi Freitagsvesper is ezen alapul.

Beszámoló a pécsi egyházzenei konferencia eseményeiről

2004. október 31. és november 2. között Református Egyházzenei Konferenciának adott otthont a Pécsi Református Kollégium. A két évvel korábbi, Pápán rendezett Csomasz Tóth Kálmán emlékkonferenciát követően a hangsúly itt a gyülekezeti éneklés és az 55 éves énekeskönyv kapcsolatára került.

A rendezvényre az ország minden részéből és a határon túlról is érkeztek résztvevők, a helyi kórusokkal együtt mintegy 120 fő.

A konferencia ünnepélyes megnyitására hétfő délelőtt énekes áhítat keretében került sor, melyen Peterdi Dániel, a Baranyai Egyházmegye esperese szolgált, majd Hoppál Péter igazgató házigazdaként, Nagy Sándor pedig a Zsinat világi elnökeként köszöntötte a résztvevőket.

A liturgia meghatározó része a zsoltár-imádság, mely váltakozva mondott vagy énekelt zsoltárima illetve énekeskönyvi strófikus zsoltár (pl. genfi zsoltár) is lehet, de a kórus is megszólaltathat egy zsoltármotettát. Szintén központi helyet kap a liturgiához, az elhangzó zeneművekhez vagy éppen az egyházi év aktuális szakaszához igazított olvasmány. Ezt rövid elmélkedés követi, mely nem azonos egy vasárnapi prédikációval, sokkal inkább a zenében és énekekben elhangzott gondolatok elmélyítését szolgálja.

Minden vesperás fontos része a gyülekezeti éneklés csakúgy, mint a közös könyörgés, mely az együtt mondott vagy énekelt Úri imával zárul. A liturgia a Magnificattal fejeződik be, melynek alkalmankénti formája a mondott, vagy rezponzorikusan énekelt bibliai szövegtől kezdve a Magnificat-énekeken át a többszólamú feldolgozásokig terjedhet.

Mindezek mellett fontos leszögezni, hogy egy vesperás nem koncert, s a jó zenei színvonal mellett az imádságra és a prózaí részek minőségére is fontos figyelmet kell fordítani csakúgy, mint a gyülekezet bevonására.

A zürichi Freitagsvesper jó összekötőkapocsnak bizonyul a keresztény felekezetű istentiszteletek között, és hozzájárul a hétköznapi napokba is beilleszthető napszaki imádság hagyományának újjáélesztéséhez.

Ezt követően „Énekelt zsoltárok, zsoltáros énekek” címmel egy órák közös éneklés következett, melyen közreműködött a két pécsi református gyülekezet kórusa, valamint a szekszárdi Gárdonyi Zoltán énekkar Wittner Kálmánné, Erdélyi Zoltán és Naszladi Judit vezetésével. A zsoltáréneklés sokszínűségét tapasztalhatták meg a jelenlévők, melynek során megszólaltak genfi zsoltárok korálkönyvi kísérettel, valamint Goudimel harmóniáival, a XVI. századtól oly népszerű zsoltárparafrázisok, de a jelenlévők megismerhették a reformáció előttről gyökerező recitált zsoltározást is. Tapasztalható volt, hogyan emeli föl, gazdagítja a közös gyülekezeti éneklést a kórus részvétele, amikor erősíti, vezeti a gyülekezetet és abba beleilleszkedve néhány versszakot önállóan, lehetőségei szerinti többszólamú letétben

szólaltat meg. A nagy sikert aratott programban reneszánsz, barokk és magyar kórusművek is elhangzottak; zárásul éppen a neves pécsi karnagy: Tillai Aurél műve, aki a 148. zsoltár-ra készült „Dicsőült helyeken” kezdetű éneket dolgozta fel orgonakiséretes kórusműben.

A konferencia eseményei már a hivatalos megnyitót megelőző este elkezdődtek, amikor a Pécs-kertvárosi templomban rendezett ünnepi istentiszteleten Bódiss Tamás országos egyházzenei előadó a XVII. századi istentiszteleti énekekrendek tanulságairól szólt. A vasárnap esti, ökumenikus gyülekezeti körben elhangzott első előadást hétfőn és kedden további 10 hasonló követte. Fekete Csaba, a ReZeM elnöke „Úrvacsora és éneklés” címmel szintén a régi éneklési szokások tanulságairól beszélt. Fekete Károly rektor előadásában a református liturgika aktuális kérdéseit feszegette, Pap Ferenc nagykőrösi lelkipásztor pedig a református textusválasztás és az egyházi év viszonyát elemezte.

Ecsedi Szuzsanna evangélikus egyházzenesz a két protestáns felekezet himnológiai együttműködésének múltbéli eredményeiről és mai lehetőségeiről tartott előadást. Kissné Mogyorósi Pálma, az ócsai gyülekezet karnagya egy kevésbé ismert területről, a protestáns graduálok nagyheti tételeiről szólt, majd Dávid István a reformáció liturgikus örökségéről és annak mai aktualitásáról beszélt „Gyülekezeti kórus és liturgikus örökség” című előadásában.

A konferencia zárónapján 2–2 irodalmi, illetve népzenei vonatkozású előadás kapott helyet. Szabó András irodalomtörténész a gyülekezeti énekek szövegének közösségi és egyéni vonatkozásait taglalta Szenci Molnár Albert egyik énekét például véve, a Pécs-kertvárosi gyülekezet kántora: Szénási Jánosné pedig az énekszövegek és a mai gyülekezeti igények viszonyát vizsgálta.

A genfi zsoltárok éneklésének népi gyakorlatáról szólt előadásában Madarászné Losonczy Katalin a szlavóniai reformátusoknál készült népi felvételeket elemezve, végül Németh István, az MTA népzenei kutatócsoportjának munkatársa az utóbbi 10 évben

készült további, igen érdekes, református vonatkozású felvételeket mutatott be.

Az előadások mellett a konferencia nagy érdeklődéssel kísért eseménye a gyülekezeti éneklés gyakorlati kérdéseivel foglalkozó két kurzus volt. A kórusvezetés kérdéseiről két alkalommal Berkesi Sándor karnagy, a Debreceni Kollégium zeneigazgatója tartott konzultációt az érdeklődőknek, amely a karvezetés technikai kérdéseinél sokkal mélyebbre ásva a gyülekezeti és a kóruséneklés élményszerű megvalósítására igyekezett a hangsúlyt tenni. A hazai orgonista- és egyházzeneszképzésben megoldatlan liturgikus orgonajáték tárgyában Gárdonyi Zsolt, a würzburgi Zene-művészeti Főiskola tanszékvezető tanára tartott szintén két alkalommal igen intenzív érdeklődéssel kísért kurzust, melynek keretében a korálkönyvön túllépő, önálló ének kísérettel foglalkozó fiatal orgonistáknak adott hasznos útmutatásokat.

Említeni kell még a konferencia fő programjaihoz kapcsolódó egyéb eseményekről is. A résztvevők megemlékeztek a református egyházzene néhány jeles személyéről: a Kántus alapítójáról, a 260 éve elhunyt Maróthi Györgyről, a 100 évvel ezelőtt született másik karnagyról: Szigethy Gyuláról, említés történt a 450 éve született Balassi Bálintról és az 500 éves Heinrich Bullingerről, végül a Kántus korábbi vezetőiről megemlékezve a jelenlévők egy kórusmű eléneklésével köszöntötték a jelenlegi karnagyot, a 60 éves Berkesi Sándort.

A reformáció ünnepére készült el, és a konferencia megnyitásán szólalt meg először a Pécsi Református Kollégium újonnan készült sípos orgonája. A 7 regiszteres hangszer bemutatására és felszentelésére, melyre a pécsi és környékbeli gyülekezetekből is sokan eljöttek, hétfő este került sor. Másnap a rendezvény bezárása után a jelenlévők ellátogattak az orgonát készítő Pécsi Orgonaépítő Manufaktúra Kft. telephelyére, ahol nagy érdeklődéssel tanulmányozták az orgonakészítés helyben megfigyelhető munkafázisait és az éppen készülő hangszereket.

Emlékműavatás Sárkeresztesen

2004. október 31-én délelőtt Sárkeresztesen Csomasz Tóth Kálmán egykori szolgálati helyén emlékműavatásra került sor. Az esemény nemcsak a helyi gyülekezet megemlékezésévé vált, hanem kapcsolódott az ugyanaznap Pécssett kezdődött Országos Egyházzenei Konferenciához is.

A háborúban megsemmisült orgona játszóasztalát 1992-ben romok között találták meg, s ez néhány síppal kiegészítve, fémme formálva két monolit kő közé került. A kövek Csomasz Tóth Kálmán életét jelképezik, aki a hagyomány és haladás köve között őrlődött, miközben nemzedékeket nevelt.

Az ünnepi istentiszteleten és emlékműavatáson —melyen megjelent a gyülekezet egykori lelkipásztorának két lánya is— igét hirdetett Gönczö Sándor lelkipásztor. A helyi iskola kórusa mellett énekkel szolgált a székesfehérvári református gyülekezet Csomasz Tóth Kálmán Énekkara Dóczi István vezetésével. Az emlékműnél Bódiss Tamás országos egyházzenei előadó emlékezett meg a gyülekezet egykori lelkipásztoráról. Elmondta, hogy

Csomasz Tóth Kálmán életének itteni szakaszából a háború miatt kevés adat maradt meg. Ekkoriban kerülhetett kapcsolatba Balla Péterrel és a Soli Deo Gloria mozgalommal, előadásokat is tartott a szárszói heteken. Később mind az egyházzene mind a magyar zenetudomány meghatározó képviselője lett. Mai tudásunk az ő munkásságára épül. Fontos feladatunk átgondolni, hogy a hagyomány miként válhat a haladás egyengetőjévé, s a Csomasz Tóth Kálmán által szerkesztett énekeskönyvünk hogyan élhet tovább gyülekezeteinkben. Mondanivalóját ezekkel a szavakkal zárta: „Valaki egyszer azt mondta, hogy az a gyülekezet, az az egyház, ahol elhallgat az ének, ott előbb-utóbb az egyház is meghal. Azok a dal-lamok, amik minket összekötnek az elődeinkkel, a több száz éve köztünk élt református atyákkal és gyülekezeti tagokkal, testvérekkel, azok nem maradhatnak jelképként az énekeskönyvünkben, hanem azokat nekünk kell továbbadni, azokkal nekünk kell továbbélni, hiszen minden jelkép arra jó, hogy belőle, mögötte, abból kibontakozva élet legyen.”

Ádventi kantátazenés istentisztelet

volt a farsori református templomban december 12-én. Közreműködött a Károli Gáspár Református Egyetem Soli Deo Gloria Énekkara Bódiss Tamás és Hargita Péter vezényletével, énekes és hangszeres szólisták, valamint Pálúr János orgonán. Igét hirdetett Végh Tamás lelkipásztor. Az istentisztelet zenei elemeit az alábbiakban közöljük:

Preludium és introitus — Goudimel 80. genfi zsoltár (kórus, orgona, gyülekezet), Kyrie — Praetorius (orgona, kórus), Korálprelu-

dium és gyülekezeti ének: Ébredjél fel világ, bűneidből (Ref. 362., orgona, gyülekezet), Bach: Wachet! Betet! — kantáta BWV 70/a (orgona, szólisták, kórus, zenekar), Credo — Hiszek a mennybéli egy Istenben (Ref. 232., gyülekezet), Invokációs ének — Jer kérjük Isten áldott Szentlelkét (Ref. 234,1., orgona, gyülekezet), Énekelt ároni áldás — Hassler (kórus), Záróének: Kapuk emelkedjete (Ref. 304. orgona, gyülekezet, kórus), Postludium (orgona).

Arany László halála

Életének 93. esztendejében elhunyt Arany László nyugalmazott lelkipásztor, aki majd 60 esztendőn át szolgált hitoktatóként, lelkészként, karnagyként, a ceglédi gyülekezetben. Megbecsüléssel emlékezünk rá, mint a Dunamel-leki Református Egyházkerület egykori ének-

ügyi előadójára, a Sztárai Kórus vezetőjére. 2005. január 26-án vettünk búcsút tőle a ceglédi nagytemplomban. Folyóiratunk „Élet a szolgálat jegyében” (X. évf. 289.) címmel köszöntötte az akkor 90 esztendőes egyházzeneész munkatársat.

Orgonaavató a Marosvásárhelyi Vártemplomban

Ebben az orgonában Erdély művelődéstörténetének népei találkoztak — mondta lényegét összgezően Ötvös József esperes 2005. február 19-én azon az ünnepségen, amelyen hosszú idő után újból eredeti hangzásának teljes pompájával szólalt meg a Vártemplom 1789-ben épült műemlékorgonája.

Szabó Nagy Ferenc egykori krónikájából tudjuk, hogy a Vártemplomnak már az 1500-as években volt orgonája, ez azonban az 1601. és 1602. évi „nagy dúlaskor” elpusztult. Méltó pótlására csupán a XVIII. század végi nagy építkezések idején került sor, elsősorban Szucsáki Ferencné Kabos Klára asszony adományának köszönhetően, aki 500 forinttal járult hozzá az orgona beszerzési költségeihez. Szintén a korabeli krónikákból tudjuk, hogy az egyházközség 1788. szeptember 16-án szerződést kötött Prause János orgonaépítővel egy „Tizenkét mutatójú jó és tsinos munkájú Orgona” elkészítésére 1 400 rénes forintért. Prause mester az iratcsomóhoz csatolt egyik német nyelvű levelében részletesen felsorolja a tizenkét regisztert, és azt, hogy 632 cin- és 58 fásipot fog az orgonába építeni. 1789 pünkösöd másodnapján szólalt meg először, mikor is „megzúdulva az orgona sípjai, elénekeltetett a 108. Soltárnak első négy verse, vevőn az orgonát Imreh Dávid nevezetű betsületes Tógás Deák”.

Az eltelt 216 év alatt a hangszer folyamatosan szolgált a liturgiát. Nem volt könnyű az anyagi fedezet előteremtése a restauráláshoz, sokan, nagyon sokan fogtak össze a nemes cél érdekében. Hazai és anyaországi intézmények, magánszemélyek önzetlen, nagylelkű adományai tették lehetővé azt, hogy az orgona eredeti pompájával újból megszólalhasson. Ennek gyakorlati kivitelezése három személy nagy szakmai hozzáértéssel, európai normák színvonalán végzett munkájának köszönhető. Két orgonaépítő mester, a nagyszebeni Hermann Binder és a székely-udvarhelyi Pap Zoltán mellett illő még megemlíteni a marosvásárhelyi Mihály Ferencnek a nevét is, aki az orgonaszekrényt restaurálta.

Hermann Binder elmondta, hogy az orgona építője, Johann Prause 1750-ben született Poroszországban, Erdély-szerte viszonylag sok orgonát épített a szász evangélikus templomokban. A marosvásárhelyihez hasonló hangszerből még

négyet készített, ezek nem is a sípok beosztásában, hanem inkább a díszítésükben hasonlítanak. Az eklektikus, majd később a rokokós díszítés a Prause-orgonák egyik fontos ismérve.

Pap Zoltán ismertette a hangszer elnégülésének okait, majd emlékeztetett arra, hogy a mostani restaurálás során visszakerült az 1906. előtt elfoglalt helyére, vagyis a szentélybe. Szakszerűen, de mégis közérthetően vázolta, hogy a restaurálás az eredeti, vagyis az 1789-es állapot visszaállítását célozta meg, mely során a játszóasztalt visszaszerelték eredeti helyére, s mivel a századok során a diszpozíció gyakran igazodott az éppen divatos hangszínekhez, az orgona hangképét is az eredetileg megépítetre állították vissza. Mint hozzátartozó, de különálló rész épült meg továbbá az a szekrény, mely a kibővített pedálművet tartalmazza.

Mihály Ferenc restaurátor felfedezte és visszaadta a vártemplomi orgona két évszázados színét. Mint elmondta, a kor szokásához híven, az orgonaszekrény fenyőfából készült, a faragványok pedig hársfából. A levéltárban fennmaradt az a szerződés is, mely 1791-ben kötöttetett „Pictor Papp Márton Ó Kegyelmeivel” az orgonának „Lejendó meg festése és aranyozása iránt”. A szerződésben részletesen ki van kötve, hogy a festő tartozik az orgona házán lévő „metszések és párkányokat” aranyozni és a „természeti virágokat ... az elő fordult mustrában való színek szerint lazullal ... illendő fám márvány festékekkel megfesteni”. Mára mindez újból eredeti pompájában gyönyörködteti a szemlélőt.

És mivel egy orgonaavató (akkor is, ha az történetesen újraavató) katartikus élményét mindig is a hangszer megszólalása jelenti, ezúttal a vártemplom restaurált orgonáját Dávid István, Kolozsvárról Magyarországra települt orgonaművész, organológus, a Károli Gáspár Református Egyetem Kántorképző Intézetének tanszékvezető tanára, a Nagykőrösi Református Egyházközség organistája szólaltatta meg. A hallgatóság elvárása az orgona hangja iránt fokozatosan módosult, hiszen a bemutatott orgonaművek széles dinamikai és hangszínskálát fedtek le. Az újabb és újabb hanghatások lenyűgözően hatottak még az alkalmi zenehallgatókra is. Az előadóművészt aszerint ítélik meg, hogy mennyire tudja árnyaltan használni az orgona hangszíneit, és milyen

technikákkal igyekeznek kifejezni a zene nyelvezetét. Ez alkalommal nemcsak az előadás-mód korhűségében, hanem a műsor összeállításával is megfelelt a legkritikusabb igényeknek:

G. Gabrieli (1557–1613): Toccata et canzone (G. Diruta: „Il Transilvano”-ból)

J. P. Sweelinck (1562–1621): Balletto del granduca

D. Croner (1655–1740): Preambulum, Fuga

Fr. Couperin (1668–1733): Gloria

J. Fr. Dandrieu (1682–1738): Noël

L. N. Clérambault (1676–1749): Suite (részletek)
J. Pachelbel (1653–1706): Aria quarta a Hexachordum Apollinis-ből

J. S. Bach (1685–1750): a-moll Fantázia és fuga

A rendkívüli ünnepi esemény vasárnap délelőtt hálaadó istentisztelettel folytatódott, ahol Csomós József miskolci református püspök hirdetett ígét, közreműködött Csiky Csaba orgonaművész, a Musica Humana nőikar, a Psalmus vegyes kar, valamint Makkai Edit zongoraművész.

Molnár Tünde — Marosvásárhely

A Zsoltár újabb számairól

A ReZeM Zsoltár című lapjának 2003. évi összevont száma a címlapon jelzett tematika szerint —Csomasz Tóth Kálmán emlékkonferencia Pápán— a 2002-ben rendezett Református Egyházzenei Konferencia előadásaira épül.

Az írások sorát három emlékező írás kezdi. *Hamar István* mestere teológiai tanári működését (*Tanítványi emlékezés*), *Dobszay László* a zene tudományi munkát (*Vir doctus*),¹² *Szentmártoni Szabó Géza* a jubiláns munkásságának irodalomtörténeti vonatkozásait méltatja (*Emlékezés Csomasz Tóth Kálmánról*), *Fekete Csaba* egy eddig részleteiben nem ismert levelezésről számol be (*Csomasz Tóth Kálmán és Hasper kapcsolata*).

A továbbiakban először *Hans Jürg Stefan* zürichi lelkész ír a német-svájci református énekeskönyv zenei-liturgiai megújulásáról, többek között új istentiszteleti típusok —nap-szaki könyörgések— alkalmazásáról. (*Német-Svájci református egyházainak liturgia-reformja a XX. század második felében.*)

Hoppál Péter a liturgikus örökség megbecsüléséről szól (*Liturgikus örökségünk és sorsa*), *Fekete Károly Árokháty Béla* organológiai és zenei ismeretterjesztő munkásságát tekinti át (*Orgonánk szerepének újragondolója: Árokháty Béla*), *Dávid István* pedig Kálvinnak az orgonáról alkotott véleményét elemzi („... bé-csúszának az Orgonák is ...”).

Kálvin korához kapcsolódva *Draskóczy László* egy eddig szinte ismeretlen zeneelmélet-könyvet mutat be (*A muzsika igaz útja. Bourgeois*

zenelmélet-könyvének ismertetése),¹³ *Papp Anette* írása szintén a XVI. századhoz kapcsolódik (*Apostolok és szentek ünnepe a reformáció után. Gondolatok Huszár Gál 1574-ben nyomtatott graduáljának utolsó istentiszteleti rendje kapcsán*), míg *Bódiss Tamás* a református egyházzene mai időszerű feladatait tekinti át (*Hagyomány és/vagy haladás. Református egyházzeneink félvezéradós kérdése*).

A lap második felében *Fekete Csaba* szerkesztő az 1948-as református énekeskönyvvel kapcsolatos néhány fontos dokumentumot tesz közzé: a *Hasper–Csomasz Tóth-levelezés* anyaga mellett *Gilicze László: Ökumenikus keresztyén énekeskönyv előkészítése Hollandiában* című írását 1948-ból, valamint *Csomasz Tóth Kálmán 1964-ből* származó, a próbaénekeskönyv véglegesítésével kapcsolatos feljegyzését. Az utolsó cikk néhai *Szénási Sándor* bicskei esperes *A református énekeskönyv* címmel 1997-ben Pécsen elhangzott előadásának írásos változata. A lap a konferenciáról szóló összefoglaló és a zárónyilatkozat mellett a ReZeM 2002. évi közhasznú jelentését is tartalmazza.

A lap 2004. évi száma az előző számhoz hasonlóan ismét igen széles időszámban keletkezett írásokat közöl, ezúttal öt fő témakörben csoportosítva.

Az első nagy téma a kántorképzés, melyben *Csomasz Tóth Kálmán* egy régi megnyilatkozását (*A kántorképzés rendezése. Állásfoglalás B. Szűcs Ferenc tervezetéhez*), majd *Draskóczy László* (*A kántorok képzése és továbbképzése*) és

¹² Megjelent még: *Magyar Egyházzene X* (2002/2003) 99–102.

¹³ Megjelent még: *Református Egyház LV* 18–20.

Vizi István két írását (*Beszámoló egy kántorképző tanfolyamról; Az egységes nyári kerületi kántorképző tananyaga és tantárgyfelosztása*) is találjuk.

A gyülekezeti énektanítás témájában ismét Csomasz Tóth Kálmán egy 1950-ben írt körlevele, valamint Kövendi Dénes egy 2004. évi előadása olvasható (utóbbi címe: *Értelmesen énekeljünk!*)

Három írás himnológia-történeti kérdésekkel foglalkozik. Az első ezek közül a pápai konferencia egyik előadása (*Ferenczi Ilona: Salve regina — salve rex. Tartalmi változtatások a magyarországi protestáns antifóna- és himnuszfordításokban*), majd *Fekete Csaba* két írása következik (*Csomasz Tóth Kálmán prozódiai és stiláris igazításai a genfi zsoltárszövegeken — egy 2003. évi előadás szerkesztett változata, valamint Énekeink történetéhez: 1. Istennek szent Fia — sub tuum praesidium confugimus 2. Sztárai énekének dallamai*).

Beszámoló a sárbogárdi gyülekezet zenei életéről

Jákob Zoltán *A sárbogárdi református gyülekezet zenei életének története* című könyvecskéje (Sárbogárd 2004. 49 lap) látszólag egy átlagos magyar református gyülekezet zenei történetéről szól. Egy gyülekezetéről, amelynek látható, dokumentálható története alig valamivel a Türelmi Rendelet előtt kezdődik, amelynek zenei életét a XIX. században ugyanúgy a mindenkori kántor-tanító személye határozta meg, mint másutt. Ez a gyülekezet később orgonát épített, mely egyedisége folytán bekerült a magyar orgonátörténetbe. Azután intenzív

A negyedik téma a gyakorlati egyházzene területe. Itt először *Sepsy Károly* (*Az intonációról*) és *Varga László* (*A gyülekezeti ének kísérete a Deszka-templomban*) ír az orgonista feladatairól, majd karvezetők és kántorok számolnak be gyülekezeti munkájukról. (*Sólyom Uzonka: A debreceni református hittudományi egyetem teológus kórusa; Kiss Zoltán — Mogyorósi Pálma: Az ócsai református egyházközségben végzett szolgálatunk; Jákob Zoltán: A sárbogárdi református gyülekezet zenei élete*). Közben *Vásárhelyi Zoltántól* „Néhány tanács énektanítóknak, kórusvezetőknek” is olvasható.

Befejezésül két organológiai írás — *Fekete Csaba: Echo nélkül. Sutton könyve (1847) a régi orgonákért; Karasszon Dezső: Jubileumi Orgelbüchlein-előadás Debrecenben* — teszi teljessé a lap 2003. évi számát.

énekkari élet alakult ki a XX. század elején, mely a hitbeli ébredés, a misszió szolgálatában jelentős szerepet játszott. Így vált az éneklés a gyülekezet életelemévé, mely megtartotta a későbbi évtizedek próbáinak és szorongatásainak idején is.

A bogárdi gyülekezet története nemcsak példa, hanem minta is. Remélhetőleg másokat is hasonló szorgos kutatómunkára indít a gyülekezet jelenlegi kántorának: Jákob Zoltánnak kutatásait tartalmazó, képekkel illusztrált csaknem félszáz oldalas könyve.

Historia Litteraria 17.

H. HUBERT GABRIELLA

A régi magyar
gyülekezeti ének

Universitas Kiadó

Hubert Gabriella könyvéről lásd ismertetéseinket a jelen lapszám 109.skk lapjain!